

ПЛАГИАТСТВОТО – ОПИТ ЗА ФИЛОСОФСКИ АНАЛИЗ

Доц. д-р Татяна Батулева

Институт за изследване на обществата и знанието към БАН

e-mail: tanbat@abv.bg

THE PLAGIARISM: AN ATTEMPT TO PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Tatyana Batuleva

Summary

In the article the plagiarism is analyzed on two levels. The first level of the analysis is based on the difference between plagiarism (creating false identity), servile reproduction (creating repetition), and active reading (creating difference and new double braided space) in the field of the history of philosophy. The second level is related to the role of the scientific community in the prevention of the plagiarism.

Key words: plagiarism, reproduction, active reading, difference, scientific community.

Статия в *Уикипедия* определя плагиатството като „*претенция за авторство на произведение, създадено от някого другого*“ и явлението се приема за осъдително, дори и когато не е свързано с нарушаване на авторското право. В други статии се говори за нарушение, което се състои в това *да се копира* автор или създател, без да се споменава името му. С плагиатство се свързва също така и прекалено точното възпроизвеждане на някакъв *модел*, като нарочно или неволно се изпуска откъде е заимстван. В качеството си на нарушение то се асимилира към нематериалната кражба и подлежи на морална или юридическа санкция. Плагиатор е този, който неправомерно си присвоява части от някаква научна, литературна или техническа творба. Други разширяват понятието и включват в него стила и идеите (*Уикипедия*). Непрес-

танно има обвинения в плагиатство – преди месец дори режисьорът на прекрасния филм „Артистът“ (носител на няколко Оскара) Мишел Азанавишиус беше обвинен в плагиатство.

Очевидно някои прекалено буквално възприемат теорията на Ролан Барт за „смъртта на автора“, според която авторството принадлежи на самия текст. Естествено, това е шега и не можем да приемем, че Барт е радетел за легализиране на плагиатството: става въпрос за стремеж към премахване на инстанцията, която превръща произведението в авторова изповед и обвързва тълкуването му с аспекти, свързани с личността на твореца (като исторически контекст и политически възгледи). В рамките на Бартовата интерпретация езикът, а не авторът действа, говори и „перформира“ и текстът се разглежда като многомерно цяло, съчетаващо идеи, родени в различни културни контексти (Барт 2003).

Сериозен анализ на явлението „плагиатство“ предлага професор Алберт Бенбасат, който насочва вниманието си към феномена „гугълство“. Авторът говори за съвременното „виртуално гето“, при което „откривателството“, „онова, което в същинската наука се постига с цената на много жертви“, безцеремонно се присвоява (Бенбасат 2011).

Факт е наистина, че никога интелектуалната собственост не е била по-застрашена. Обикновено говорим за свързаните с плагиатството морални и юридически санкции. Търсим причините на личностно ниво: корист, славолюбие, кариеризъм. Но в по-общ план плагиатството няма как да не е свързано с тотално замърсената и в морално, и в информационно отношение среда. Живеем във време, когато тарикатът минава за находчив, липсата на задръжки става предприемчивост, наглостта приема маската на умение да отстояваш правата си, във време, в което дори и явно виновният вместо да признае вината си или просто да замълчи, говори така, че застава на мястото на жертвата. Конкретно за науката не по-малко значение вероятно имат и въведената в последните години и широко обсъждана и преправяна „точкова система“, приоритетът на количествените критерии над качествените, условия, при които всички ние сме се изкушавали да ползваме копи-пействането, ако не за да плагиатстваме, то поне за да включим свои собствени текстове в следващи работи.

Не бива, разбира се, да забравяме и обратната страна на нещата: че именно със средствата на интернет става възможно и сравняването на тексто-

ве (което се прилага в някои университети) и откриването на заимстванията. Освен всичко друго, той създава възможности за достъпност и споделеност на знанието и е най-важният елемент от един уникален по рода си хоризонтален, наднационален тип демокрация.

На състояла се преди години конференция, посветена на плагиатството в науката, един от авторите търси причините за явлението в промяната на отношението на обществото към знанието и преминаването към *друг режим на знание*, в който рефлексивността, позоваванията и дистанцията отстъпват пред акумулирането и консумирането на функционални познания. Трудно достъпното, често пъти мудно и носещо непредвидими резултати фундаментално изследване понякога остава неразбираемо за съвременното общество, което е склонно да си затвори очите пред уменията ловко да се комбинират информации. Макар че става дума за Франция, Канада и САЩ, няма как да не се сетим за преекспонираната и шумно провъзгласявана в последните години у нас „необходимост от приложност“. Силвен Пирон прави интересна аналогия между плагиатство и инцест. Според него и двете най-често са трудно доказуеми; но, докато инцестът протича обикновено между близки, интелектуалната кражба обикновено се извършва от чужд автор, който не е особено познат в страната, в която се извършва плагиатството. И двете обаче представляват *нарушение* на някакъв морален закон (Пирон 2010).

Активен прочит, епигонство и плагиатство в историята на философията

Всички изследователи на българската философска култура неминуемо са се сблъскали с проблеми, свързани с плагиатство. Тук, разбира се, е моментът да направим разлика между него и епигонството, което е особено разпространено и възниква, когато даден изследовател е толкова възхитен и заслепен от творчеството на друг, че необходимата за анализа дистанция се нарушава. Той започва да преразказва текстове от оригинала, привежда тези, които, вместо с аргументация, подкрепя с лирически отстъпления, така че се губи отстоянието между двамата. „Къде е авторът в тази планова работа“, зададе реторичен въпрос преди години наша колежка по повод изследователски проект на друг колега и побърза сама да си отговори: „Няма го, скрил се е зад Попър“. Очевидно там ставаше въпрос за раболепно възпроизвеждане на пасажи от големия философ, без да последва анализ, без да има сравнение с други автори, изследващи подобен тематичен кръг, без да се ситуират тезите

в диалог с други тези, без да се привеждат аргументи в подкрепа на твърдени-
ята или отхвърлящи ги. Тук обаче очевидно не става въпрос за плагиатство,
още повече, че независимо от факта, че подобна работа няма съществен теоретичен принос (това обикновено не е тайна за никого), ако е добросъвестно направена, тя все пак би могла да послужи чисто информативно на тези, чийто интереси са в друга посока, но които, така или иначе, искат да се запознаят с изследвания автор.

Не бих казала, че за предпочитане е другата крайност: случай, когато авторът, който изследва водещ учен или течение във философията, до такава степен се самозабравя, че грандомански се настанява на мястото на оригинала, чийто глас престава да се чува, а читателят вече не знае за кого и за какво става дума. Привеждат се тези, които дори и аргументирани логически, не са подплатени с цитати или парафрази от оригиналния мислител. Такъв подход очевидно е оправдан при писане на философско есе или при самостоятелни теоретични разработки, но за историята на философията той е не по-малко катастрофален от раболепното възпроизвеждане. В единия случай се губи дистанцията между обекта на изследването и интерпретатора, а в другия – между тях е налице дълбока пропаст.

Между двете крайности е оптималният вариант, при който изследователят предлага свой самобитен, носещ белезите на лично преживяното, от една страна, и на националния културен контекст, от друга, прочит на оригиналния мислител. Тогава той се превръща в съавтор, доколкото всеки прочит е и проекция на онова, което читателят или дадена епоха проецират върху произведението. Това се бележите на т.нар. *активен прочит*, както казва Дерида, на взаимнооплетено пространство, среща на два опита, две събития и два езика. От гледна точка на съвременната философска интерпретация това е моментът, в който философията се отказва от раболепното възпроизвеждане на самата себе си, приема смъртта си, за да навлезе в едно гранично, ситуирано между оригинален текст и интерпретация, пространство, осигуряващо ѝ нов живот. Но, докато *активен прочит* и *епигонство* са различни степени в едно повече или по-малко добросъвестно отразяване идеите на даден автор, при плагиатството има момент на злонамереност и умишлено присвояване с цел облагодетелстване от материално естество или незаслужено завоюване на слава и престиж.

Ако при активния прочит е налице собствена интерпретация, която съз-

дава условия за нов живот на творбата, при епигонството анализаторът дословно следва структурата и мисълта на избрания автор, като безкритично повтаря тезите му. Ако се позовем на един от водещите съвременни философи Жил Делюз, от гледна точка на диалектиката на различието и повторението нещата изглеждат по следния начин: активният прочит би бил „практическо осъществяване на многообразието“, т. е. *различие, раждащо смисъл*; епигонството и раболепният прочит са *различие, неиздържало изпитанието на повторението* и останало вписано в концептуалната схема на оригинала; плагиатството пък е *мъртво повторение*, което, освен че не ражда смисъл и не предлага различие, възпроизвежда идентичност. Отгоре на всичко тази идентичност е фалшива, открадната.

Кой не се е сблъсквал със словесни конструкции, които противоречат на правилата на българския синтаксис и очевидно са директно пренесени от оригинала; с дълги фрази, при които в главното изречение думата е напр. в женски род, а в подчиненото ненадейно вместо „която“, се появява „който“ или обратно (очевидно защото в оригинала тя е била в мъжки род); с честите повторения на изрази като „това е, което е най-важното“ (вместо „това е най-важното“) или със звучащи необичайно на български повторения на „един“ и „една“ (очевидно директен пренос на френския неопределителен член – „*article indéfini*“ и т. н.).

Ако от два текста, които са почти еднакви, трябва да се открие кой е оригиналът и кой копието, обикновено в основния текст формата е изчистена и съдържанието е в напълно завършен вид; в другия – основни мотиви са по-скоро маркирани и звучат като дисонанс, липсва вътрешна спойка и връзка с определен по-широк контекст. Понякога текстът е направо осакатен, дори липсват цели по-трудни за превод изречения и без особена връзка се минава направо на следващото. Друг път горкият оригинал е подложен на критика. Напр. виден историк на философията, от когото дисертант беше преписал трийсетина страници, отгоре на всичко беше разкритикуван, защото не съобрази, че освен споменатите от него течения, трябвало да се спре и на актуалния за втората половина на XX в. постмодернизъм. Ами как да го спомене човекът, като се е споминал още през 1952 г. ?

В епоха, в която говорим за проникване в мислите на хората, в която защитата на вътрешните пространства се оказва илюзия, борбата с плагиатството ще става все по-актуална. Не е срамно да почерпиш вдъхновение от няко-

го, не е срамно дори да твориш в неговата сянка, но не и да имаш претенции за авторство, за приноси за неща, които не си създал и т. н. От гледна точка на етиката плагиатството създава огромно количество шлага, ограбеният автор се оказва лишен от съществена част от произведенията си, а дори и нещо повече – сякаш се отнема част от неговата идентичност. Но освен на личността то нанася вреда и на общността. Ако на самия плагиатор то спестява (да се надяваме временно) усилия, за общността то е огромен разход на енергия и разпиляване на сили.

Ролята на общността

Тук не може да не засегнем и друг особено важен момент: за ролята на общността за превенцията и санкционирането на плагиатството в науката. Именно общността като познавач на спецификата на научната дейност е най-сигурният гарант за създаването на среда, в която явлението да не може да вирее. В поезията, например, е достатъчно да откраднеш и един стих. „Днес ти вземат ред, утре цял куплет“, оплаква се в интернет текстописец на фолкпесни. Странна е обаче реакцията по форумите; въпреки че човекът доказва, че наистина са заимствали от текста му, те изобилстват с изрази от рода на „тоя пък, дето никой не го е чувал, тръгнал да се прави на поет“... Като че ли, щом си известен, вече имаш „карт бланш“ да обявяваш за свое всичко, което ти хареса.

Разбира се, би следвало в науката да има по-строги критерии и нетърпимост към явления като плагиатството. Най-сигурното средство за превенцията и санкционирането на плагиатството си остава наличието на здрава, не просто административна, а реална *общност*, обединена от взаимност, от съзнание за солидарност. Общност, способна да отстоява авторитета си, притежаваща свои вътрешни механизми за контрол. В такава общност плагиатството би могло да вирее значително по-трудно. Общност, способна да поеме отговорност. Каква е ситуацията сега? Най-често нещата се премълчават. Друг път реакцията на плагиатството е функция на отношението към самата личност, а не към конкретния случай. В тотална липса на етически ориентири, пълен с „ментета“ пазар и накацали по върховете на държавата „калинки“, заяждането заради няколко страници наистина може да изглежда дребнаво.

Ето още един доста разпространен случай. В науката не може да се санкционира кражбата на идеи, защото идеята не е носител на авторско право според Закона за авторското и сродните му права (ЗАСП). Но нали понякога

идеите са най-важни. Да си представим следната ситуация: на колоквиум някой разпалено маркира идеите си, но тъй като въпросният човек е доста мързелив или просто е склонен да остави идеите си да съзряват по-продължително време, не бърза да ги доразвие, подлага ги на съмнение. В това време някой „по-трудолюбив“ колега набързо ги пренася на хартия, подсигурявайки си и серия престижни медийни изяви. Очевидно тук не може да се говори за плагиатство, но жестът е не по-малко неетичен.

Важно е обаче общността да не абдикира от отговорността си. Има случаи, в които има обвинение в плагиатство, но ръководителят на секция просто се дистанцира, отсъства и отказва да вземе отношение. Вместо да защити колегата си (ако обвиненията са безпочвени) или деликатно да му обясни, че, ако не преработи тезата си и премахне копираните текстове, няма да бъде допуснат до защита, публикации и т. н., той предпочита да си вземе отпуск, за да няма проблеми. Общността е важна, както когато трябва да защити, така и когато трябва да санкционира морално провинилия се. Не по-малко значение има и подходът: трябва да се заклеява явлението, да се санкционира конкретният случай, а не личността като цяло.

По този повод се сещам за една уелска легенда, в която един гърбушко замръква в омагьосана гора, където господари са елфите; чува песента им и започва да им приглася, като със свои думи довършва припева; очаровани, те излекуват гърбицата му и го даряват с младост и красота. След като разбира какво се е случило, друг несретник, също с гърбица, отива при елфите и повтаря дословно съчинения от гърбушкото припев; но това разярява елфите. „Ти само повтаряш, казали те, *мястото ти не е при нас*“. Така, вместо да се освободи от гърбицата, той се сдобил с втора, още по-тежка.

ЛИТЕРАТУРА

Плагиатство: 5.11.2014 <<http://bg.wikipedia.org/wiki/Плагиатство>>

Барт 2003: Барт, Р. Смъртта на автора: 25.06.2003. 3.11.2014. <www.litclub.com/library/kritika/bart/dead.html>.

Бенбасат 2011: Бенбасат, А. Плагиатството – от стихове до дипломна работа. Феноменът „гугълство“. 1.3.2011. 30.1.2015. <<http://e-vestnik.bg/11163>>.

Пирон 2010: Piron, S. La question du plagiat. 29.06.2010. 6.11.2014. <<http://evaluation.hypotheses.org/940>>.